

ПРОБЛЕМА САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті проаналізовано розвиток проблеми самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів у контексті реалізації державної політики України в сфері освіти.*

***Аннотация.** В статье приводится анализ развития проблемы самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов в контексте реализации государственной политики Украины в области образования.*

***The summary.** In the article development of problem of independent work of students is analyzed in the context of realization of public policy of Ukraine in area of education.*

***Ключові слова.** Самостійна навчально-пізнавальна діяльність, освітні реформи, якість освіти, вища школа.*

Постановка проблеми. Новий етап розвитку вітчизняної вищої школи, що розпочався після проголошення Україною незалежності, вирізняється радикальними змінами в організації підготовки фахівців. Європейські інтеграційні процеси в галузі освіти, глибинні суспільно-економічні перетворення визначили нові завдання й пріоритети в сфері вищої освіти – особистісну спрямованість навчання, адаптацію навчально-виховного процесу до вимог сучасного суспільства, впровадження європейських освітніх стандартів. У зв'язку з цим самостійна робота студента стає не лише основою підготовки майбутнього фахівця у ВНЗ, але й важливим етапом у розвитку творчої, самостійної особистості.

Аналіз останніх досліджень. Упродовж двох останніх десятиріч у вітчизняній педагогічній науці з'явилося чимало досліджень, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу вищої школи. Помітний посилений інтерес науковців до вивчення різноманітних аспектів самостійної роботи студентів. Проте варто враховувати, що розвиток наукових поглядів на цю проблему відбувався в контексті трансформаційних процесів у сфері освіти, що знайшли відбиток у низці державних документів та наукових публікаціях. Поглиблене вивчення цих процесів сьогодні має важливе практичне значення для аналізу передумов виникнення змін у навчально-виховному процесі та об'єктивного оцінювання їхніх можливих результатів.

Постановка завдання. Метою цієї публікації є аналіз розвитку проблеми самостійної навчально-пізнавальної діяльності в контексті реалізації державної політики в сфері освіти.

Виклад основного матеріалу. Зі здобуттям Україною незалежності одним із першочергових завдань державотворення стала розбудова національної системи освіти і її докорінне реформування. Для забезпечення розвитку освіти як пріоритетного засобу розбудови Української держави в листопаді 1993 року уряд затвердив схвалену І з'їздом педагогічних працівників України Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”), яка визначила подальший курс розвитку освіти в напрямі реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад з урахуванням змін в усіх сферах суспільного життя. Головна мета Національної програми, – зазначено в документі, – визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, створення системи безперервного навчання й виховання, забезпечення можливостей для постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації. “Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі –

усе це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається” [1, с. 2].

У Державній національній програмі “Освіта” визначено низку завдань, з-поміж яких пріоритетними є: відхід від засад авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогічних кадрів, забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, формування готовності й здатності молоді до самоосвіти. Серед очікуваних результатів реалізації Національної програми – створення умов для задоволення освітніх і професійних потреб та надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями, постійно поглиблювати загальноосвітню та фахову підготовку.

У 2001/2002 навчальному році розроблялася нова законодавча та нормативна база вищої освіти. Указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти, прийнято Закон України “Про вищу освіту”, затверджено Державну програму “Вчитель”, здійснювалися заходи щодо модернізації вищої освіти, оновлення її змісту, поступового переходу загальної середньої освіти на дванадцятирічний термін навчання.

Аналізуючи чинники, які визначили подальшу стратегію розбудови національної системи освіти, академік І. А. Зязюн зазначає: “Динамізм сучасної цивілізації, посилення ролі особистості в суспільстві й виробництві, зростання її потреб, гуманізація й демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій – ці та інші тенденції зумовлюють необхідність зміни формули “освіта на все життя” формулою “освіта впродовж усього життя [2, с. 15].

У Національній доктрині розвитку освіти – державному документі, який визначає стратегію й основні напрями розвитку освіти України в першій чверті XXI століття, зазначено: “Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють

розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі. В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя”.

Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає в створенні умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися упродовж життя. Система освіти має забезпечувати формування в молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти, і самореалізації особистості.

Державну політику стосовно безперервної освіти проводять з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти впродовж життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін. Реалізація безперервної освіти передбачає формування потреби та здатності особистості до самоосвіти. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [3, с. 860].

Одним із перших документів, спрямованих на реалізацію Національної доктрини як основоположного й методологічного документа в сфері освіти, слугує затверджена в березні 2002 року Державна програма “Вчитель”, спрямована на розв'язання проблем, які стосуються підготовки, професійної діяльності й післядипломної освіти педагогічних працівників, модернізації системи підготовки вчителів. Серед очікуваних результатів – оновлення змісту підготовки педагогічних працівників, створення системи неперервної педагогічної світи протягом усього життя з урахуванням вимог інформаційно-технологічного суспільства; створення діяльнісно орієнтованої системи професійної підготовки вчителів [4, с. 109].

Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни в соціально-економічному, духовному розвитку держави, глибинні зміни в системі загальної середньої освіти та інтеграція національної освіти в європейський освітній простір зумовили потребу в підготовці вчителя нової генерації. Для реалізації цього завдання було визначено концептуальні довгострокові стратегії щодо подальшого вдосконалення та розвитку педагогічної освіти “Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір”. Вихідні положення Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти ґрунтуються на засадах Національної доктрини розвитку освіти, Державної програми “Вчитель” та інших нормативних документах. Підвищення якості педагогічної освіти, забезпечення її мобільності, привабливості, конкурентоспроможності на ринку праці вимагає організації навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах гуманності, особистісно-орієнтованої педагогіки, розвитку й саморозвитку студентів та передбачає впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, використання сучасних систем контролю якості знань студентів, індивідуалізацію навчально-виховного процесу, посилення ролі самостійної роботи студентів [5, с. 2].

Для вироблення й запровадження нових принципів організації навчального процесу у ВНЗ рішенням Колегії Міністерства освіти й науки України у квітні 2003 року ініційовано проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. У Рішенні Колегії нагальною потребою визнано посилення ролі самостійної роботи студентів та зміну педагогічних методик, упровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання [6, с. 13].

У вересні 2003 р. міністр освіти і науки України Василь Кремінь на прес-конференції в Києві заявив, що система вищої освіти України до 2010 року може перейти на європейські стандарти, наказом № 49 від 23.01.2004 р. “Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської

декларації в системі вищої освіти й науки України на 2004-2005 роки” визначені основні завдання щодо реалізації вимог та принципів болонського процесу. Водночас наказом МОН України від 23.01.2004 р. № 48 затверджено Програму проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації та Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців.

У Тимчасовому положенні визначені принципи, якими потрібно керуватися при впровадженні кредитно-модульної системи. Серед них, зокрема, принцип пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку, який полягає в створенні умов організації навчання, що вимірюється та й оцінюється результатами самостійної пізнавальної діяльності студентів, та принцип модульності, який реалізується через організацію методів і прийомів навчально-виховних заходів, основним змістом яких є активна самостійно-творча пізнавальна діяльність студента [7, с.4].

Після приєднання до Болонського процесу перед вітчизняною системою вищої освіти стоїть завдання адаптувати навчально-виховний процес до європейських стандартів, не втрачаючи при цьому надбань та національних особливостей. Аналіз публікацій свідчить про те, що більшість науковців поділяє думку, що активізація самостійної роботи студентів є однією з необхідних умов реалізації принципів Болонського процесу.

Міністерство освіти й науки України в листі “Про основні завдання вищим навчальним закладам на 2005/2006 навчальний рік” від 04.07.2005 р. № 4.1-20/2366 орієнтує вищі навчальні заклади на зменшення тижневого аудиторного навчального навантаження студентів і збільшення часу на їхню самостійну роботу, підвищення її ефективності шляхом створення якісно нового організаційного та інформаційного ресурсного забезпечення. Ужиті заходи повинні сприяти підвищенню ролі студента як суб'єкта освітньої

діяльності завдяки його участі у формуванні індивідуального плану, посиленню відповідальності за результати навчання, самоорганізації власної навчально-пізнавальної діяльності, участі в науковій, творчій роботі. Особливо акцентовано на потребі підготовки науково-методичного та навчально-організаційного забезпечення самостійної роботи студентів, яка повинна базуватися на нових принципах формування обсягів і структури педагогічного навантаження викладача за формами та видами навчальних занять, застосуванні нових інформаційних технологій з урахуванням значного збільшення частки індивідуально-консультативної роботи зі студентами.

У 2006/2007 навчальному році у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації розпочато впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу на основі відповідних Рекомендацій (наказ МОН від 31.12.2005 № 774), Тимчасового положення (наказ МОН України від 23.01.2004 р. № 48) та інших нормативно-правових актів, урахувавши специфіку підготовки фахівців у конкретному вищому навчальному закладі.

Ситуацію в тогочасній системі освіти влучно характеризує М. З. Згуровський: “Хоч у вищій освіті відбулися суттєві перетворення, вона стоїть перед необхідністю нових реформ, що зумовлені як потребами українського суспільства та євроінтеграційними тенденціями, так і її глибинними суперечностями” [8, с.14]. Міністерству освіти й науки доводиться визнати те, що в Україні не досягнуто європейського рівня якості та доступності освіти, навчально-виховний процес ще не спрямовано на всебічний розвиток особистості, забезпечення потреб суспільства і ринку праці в конкурентоспроможних, компетентних та відповідальних фахівцях. Шляхи розв'язання проблем реформування освіти було викладено в Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки. Метою Концепції є підвищення якості освіти і виховання, інноваційний розвиток, інтеграція в європейський і світовий освітній простір та забезпечення соціального захисту всіх учасників навчально-виховного процесу. Досягнення європейського рівня освіти ґрунтуватиметься на впровадженні державних стандартів нового

покоління та національної системи кваліфікацій, інформатизації та комп'ютеризації навчально-виховного процесу. Самостійність, самодостатність, здатність особистості до самореалізації та її творча активність проголошено духовними орієнтирами освіти [9, с.12].

Озираючись назад, можна констатувати протиріччя в робочій гіпотезі експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи: припущення про те, що система вищої освіти України забезпечує якісну підготовку студентів, їхню конкурентоспроможність на національному й міжнародному ринках праці, але потребує адаптації до вимог ECTS, виявилось далеким від реальності.

Наказом МОН від 13 липня 2007 року № 612 затверджено “План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське й світове освітнє співтовариство на період до 2010 року”. Одне з передбачених Планом дій завдань, спрямованих на підготовку висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на сучасному ринку праці, – перехід до інноваційної моделі навчання у вищій освіті на основі особистісно-орієнтованого підходу до студента, сприяння організації його самостійної та індивідуальної навчальної діяльності [10].

Висновки. За роки незалежності здійснено низку важливих кроків у напрямі реформування навчально-виховного процесу вищої школи. Водночас варто визнати, що реформи в освітній галузі не завжди мали очікувані результати. Аналізуючи сучасну ситуацію у вищій школі, не можна не помітити наявність серйозних проблем в організації навчально-виховного процесу, зокрема в організації самостійної роботи студентів. Зміни в організації підготовки фахівців торкнулися переждусім форми, а не суті цього процесу. Формальне запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу та бально-рейтингової системи оцінювання знань, зменшення аудиторного навантаження не стосуються головного – оновлення як змісту, так і методики підготовки фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ століття” // Освіта. – 1993. – № 44–46. – С. 2–12.
2. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць / За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало: у 2-х двох частинах. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 15–23.
3. Про Національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 16. – С. 860.
4. Про затвердження Державної програми "Вчитель": Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 року № 37 // Офіційний вісник України від 12.04.2002, – 2002 – № 13. С. 109.
5. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та інтеграції в європейський освітній простір // Освіта. – 2005. – № 2–3. – С. 2–3.
6. Про проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III-IV рівнів акредитації: рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 № 5/5–4 // Вища школа. – 2003. – № 4–5. – С. 13–20.
7. Про проведення педагогічного експерименту з кредитно - модульної системи організації навчального процесу: наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.04 р. № 48 // Освіта. – 2004. – 11 лютого. – № 8. – С. 4.
8. Згуровський М. З. Дипломована псевдоосвіта, або суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України / М.З. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 6. – С. 14.
9. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки: розпорядження від 12 липня 2006 р. № 396-р / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2006. – 2 серпня. – С. 12–14.
10. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року: наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2007 р. № 612 // http://www.mon.gov.ua/laws/MON_612_07.doc